

Андросюк Вячеслав Георгійович,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем психологічного забезпечення та
психофізіологічних досліджень Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, професор

**Методологічне підґрунтя формування особистості поліцейського в
зкладах вищої освіти із специфічними умовами навчання**

Анотація. Статтю присвячено окресленню основних методологічних підходів до організації освітнього процесу в закладах освіти із специфічними умовами навчання на етапі сучасної перебудови правоохоронної системи в Україні і, зокрема, створення Національної поліції. Аналізуються основні тенденції в зміні психологічних смислових акцентів фахової поліцейської освіти, які полягають у перебудові освітнього процесу з формування функціональної кадрової одиниці персоналу на виховання особистості, орієнтованої на всебічний саморозвиток і безперервне самовдосконалення в процесі навчання і в подальшій професійній діяльності. Обґрунтовується актуальна необхідність застосування сучасних методологічних підходів, – акмеологічного, системного та компетентнісного, в поліцейському освітньому просторі, їх психологічних детермінант та функціональних чинників.

Ключові слова: поліцейська освіта, особистість поліцейського, акмеологічні функції, саморозвиток, самореалізація, системний підхід, фахова компетентність, компетенція, професіографія, психограма.

Аннотация. Статья посвящена освещению основных методологических подходов к организации образовательного процесса в образовательных учреждениях со специфическими условиями обучения на этапе современной перестройки правоохранительной системы в Украине и, в частности, создания Национальной полиции. Анализируются основные тенденции смены психологических смысловых акцентов специального полицейского образования, которые состоят в перестройке

образовательного процесса с формирования функциональной кадровой единицы персонала на воспитание личности, ориентированной на всестороннее саморазвитие и непрерывное самоусовершенствование в процес се обучения и в дальнейшей профессиональной деятельности. Обосновывается актуальная необходимость применения современных методологических подходов, – акмеологического, системного и компетентностного, в полицейском образовательном пространстве, их психологических детерминант и функциональных факторов.

Ключевые слова: *полицейское образование, личность полицейского, акмеологические функции, саморазвитие, самореализация, системный подход, специализированная компетентность, компетенция, профессиография, психограмма.*

Abstract. The article is devoted to description of the main methodological approaches to the organization of the educational process in educational institutions with specific training conditions at the stage of modern restructuring of the law enforcement system in Ukraine and, in particular, the creation of the National Police. The author analyzes the main trends in the change of psychological semantic accents of special police education, which consist in restructuring the educational process from forming a functional personnel unit of the staff to personal education, directed to comprehensive self-development and continuous self-improvement in the training process and in future professional activities. It justifies the current need for the application of modern methodological approaches, acmeological, systemic and competence-based, in the police educational space, their psychological determinants and functional factors.

Key words: police education, police officer identity, acmeological functions, self-development, self-realization, systemic approach, specialized competence, competence, profессиography, psychogram.

Радикальна перебудова діяльності правоохоронних органів України, і, зокрема, фактичне створення Національної поліції, передбачає вирішення низки надважливих завдань, якими є:

- своєчасне і якісне заміщення посад працівниками відповідного фаху і кваліфікації;
- найбільш ефективно використання поліцейських на таких ділянках роботи, де вони за своєю підготовкою, досвідом роботи, діловими і моральними якостями, організаторськими здібностями та за станом здоров'я можуть бути корисними;
- спадкоємність і планомірна підготовка керівних кадрів;
- формування дієвого резерву кадрів на заміщення посад.

Зазначене породжує відповідні виклики щодо модернізації структури, організації та змісту фахової освіти у закладах освіти зі специфічними умовами навчання. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», одним з наріжних принципів державної політики в галузі освіти є всебічний та вільний розвиток особистості, що, стосовно професійної підготовки сучасних цивілізованих поліцейських в Україні, консолідує відповідні освітні вектори:

- формування у свідомості курсантів (слухачів) наукової картини світу;
- філософсько-світоглядна орієнтація слухачів в розумінні сенсу життя, своєї унікальності і цінності;
- залучення до системи культурних цінностей, що виражають багатство загальнолюдської і національної культури, формування особистісного ставлення до них;
- засвоєння загальнолюдських норм гуманізму (істини, справедливості, добра, краси, взаєморозуміння, співчуття, милосердя тощо), втілення їх в життя і культивування інтелігентності як значущої особистісної якості;
- культивування ставлення до правоохоронної праці як соціально і особистісно значущої потреби.

Відтак, узагальненою тенденцією модернізації професійної поліцейської освіти слід вважати необхідність системних перетворень, спрямованих на опрацювання умов для саморозвитку і самореалізації вже в процесі фахової підготовки. Вона повинна не просто забезпечувати певний рівень знань, умінь і навичок, але і формувати готовність до саморозвитку і

самоосвіти, про що наголошувалось на Другому міжнародному конгресі з технічної і професійної освіти (м.Сеул, 1999 р.). Інакше кажучи, мета фахової освіти полягає у формуванні такої картини світу, яка б забезпечувала орієнтацію особи в різного роду життєвих ситуаціях, у тому числі і ситуаціях невизначеності. Разом з тим, ця мета певним чином вступає у протиріччя із тенденцією прагматичної спрямованості і вузької спеціалізації майбутніх фахівців Національної поліції. Тому не менш важливо, щоб кінцевий адресат інновацій в освіті – курсант і слухач - не лише споживав освітні послуги, але і активно усвідомлював себе в ролі фахівця, самовизначався як суб'єкт правоохоронної діяльності.

Досягненню мети фахової поліцейської освіти сприяють і специфічні форми навчання, в плинні яких курсант (слухач) здійснює професійні спроби, самовизначається в майбутній професії, спеціальності і кваліфікації безпосередньо в навчально-виробничому середовищі закладу освіти, що не лише пом'якшує адаптаційні процеси в поліцейських командах, але й робить фахівця конкурентоспроможним і гармонійним в системі суспільних і нормативно-правових відносин. В цьому контексті видається цілком прийнятною позиція автора теорії «Третьої (сучасної) технологічної хвилі» Е.Тоффлера [1, с.28] про те, що в нинішній фаховій освіті на перший план виступають вже не вузькопрофесійні особливості людини, а її здібності швидко реагувати на зміни - творчість, ініціативність і різнобічність.

Саме тому вважаємо основними і перспективними методологічними підходами в реформуванні поліцейської освіти в Україні:

- акмеологічний – визначає актуальність та напрями реформування вищої освіти;
- системний – визначає, яким чином, на основі чого здійснюється реформування освіти.
- компетентнісний – визначає кінцеву мету та проміжні цілі оновлення освіти.

Акмеологія (від грецьк. «акме» – вершина) [2; 3] – інтегративна наука про загальні закономірності і можливості вищих досягнень людини в різному просторі її життєдіяльності та в різних формах її реалізації. Освітній потенціал акмеології розкривається через її предмет, яким є об'єктивні і суб'єктивні чинники, що сприяють і перешкоджають досягненню вершин професіоналізму, а також закономірності в організації навчання професіоналізму майбутніх фахівців, вдосконаленні і корекції їх діяльності.

Освітній потенціал **акмеологічного** підходу полягає, по-перше, в актуалізації привнесення нових систем знань в практику вищої професійної освіти, а по-друге, в індивідуалізації (унікальності, неповторності) формування інтегрованих структур психологічних компонент професійного самоствердження особистості [2; 3; 4; 5; 12]. Цей підхід дозволяє інтенсифікувати процес визрівання і професіоналізації особистості через акмеспрямовану мотивацію – прагнення розбудовувати і реалізовувати індивідуальну стратегію власного розвитку (О.О.Бодальов, В.Г.Зазикін, А.А.Реан, А.І.Анциферова, К.А.Абульханова-Славська). Він же сприяє забезпеченню цілісності, єдності особистісного і професійного розвитку людини (Б.Г.Ананьєв, О.В.Волошина, А.А.Деркач, Н.В.Кузьміна), дієвості установки на найвищі досягнення, на якнайповнішу самореалізацію особистості (М.О.Рибніков, В.Г.Зазикін, А.К.Маркова).

Цільовими акмеологічними функціями в системі закладів освіти зі специфічними умовами навчання виступають:

- освітня – формування знань і умінь в динаміці професійної і безперервної освіти;
- професійна – формування максимальних можливостей здійснення правоохоронної діяльності і соціальної відповідальності за її результати;
- креативна – готовність до творчості та впровадження інновацій у фахову діяльність, мінімізація витратних зусиль щодо набуття професіоналізму;

– рефлексивна – самоусвідомлення власного саморозвитку, самоконтроль процесу високих професійних досягнень.

Враховуючи, що у ЗВО із специфічними умовами навчання майбутні поліцейські переважно вирішують все ж не низку суто професійних завдань, а завдання, покликані забезпечувати повноцінне функціонування їх навчально-пізнавальної діяльності, провідним резервом особистісно - професійного становлення виступає перепідпорядкування курсантом (слухачем) самоцінних пізнавальних завдань стратегічній меті оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Крім того, вирішенню завдань розвитку професійного самоствердження, як свідчить освітня практика, найбільше сприяють тренінги (кейси, квести, тактико-спеціальні учіння) у поєднанні із спецкурсами особистісно-професійного зростання. Таке поєднання унеможливорює породження «смислових бар'єрів» в майбутній професійній сфері, пов'язаних з недостатнім рівнем зрілості молодих поліцейських.

Вирішення проблеми особистісно-професійного становлення в умовах вищої поліцейської освіти з необхідністю призводить до залучення так званого **системного** підходу [7; 8; 9]. Перш за все, цей підхід характеризує особистість як складну систему, осередком якої є людина як біосоціальна істота, що самоорганізується, а її психіка розглядається як засіб, за допомогою якого забезпечується діяльність людини в її предметних ціннісно-смислових полях, реалізується перехід суб'єктивного (поточні стани людини) в предметний об'єктивний професійний світ, і зворотний рух цього світу у свідомість особи. З іншого боку, системний підхід сприяє вирішенню протиріччя, представленого категоріями «професіоналізм особистості» і «професіоналізм діяльності». При цьому, найбільш суттєвою характеристикою професіоналізму виступає професійна самосвідомість - інтегральна характеристика людини, яка констатує відповідність виконуваної людиною професійної діяльності тому образу світу, який потрібний для розуміння цінності і сенсу професійних дій.

Вагомість цілісної системи формування особистості професіонала у ЗВО із специфічними умовами навчання, вплив на неї окремих її елементів можливо простежити на прикладі системного характеру психологічних якостей курсантів (слухачів) як об'єктів і суб'єктів освітнього процесу. Зокрема, психологія вищої школи, аналізуючи психологічний профіль курсанта, визначає деякі психологічні якості як системоутворюючі, враховуючи їх вплив на ефективність становлення поліцейського як фахівця та особистості. Однією з них є так звана ригідність (інертність, неповороткість, стереотипія, в'язкість, відсталість, фіксованість, застрягання, догматизм, консерватизм, упертість). Чим вищою є ригідність, тим сильніше блокуються канали виходу в зовнішнє середовище, ігноруються можливості особистісно-професійного становлення, які відкриваються у взаємодії людини з середовищем. Ригідність є тією загальносистемною властивістю, яка здатна не лише блокувати вихід людини за межі сталих поведінкових схем, але і за межі життєвих обставин, діяльність в яких припускає трансформацію фіксованих форм поведінки. Своєчасна діагностика ригідності у курсантів і слухачів, організація з ними відповідної корекційно-виховної роботи, сприяє розширенню креативності особи, формуванню знань і навичок професійної діяльності як інструментів особистої самореалізації професіонала.

Компетентнісний підхід у низці освітніх практик виступає центральним, свого роду наріжним методологічним підґрунтям, а у вітчизняній системі освіти він допіру має певний інноваційний характер. Вагомість поняття «компетентність» зумовлюється тим, що, по-перше, вона об'єднує в собі інтелектуальне і навичкове психічне новоутворення; по-друге, в самій компетентності закладена ідеологія інтерпретації змісту освіти, що формується «від результату» («стандарт на виході»); врешті, компетентності притаманна інтеграційна природа, що полягає в систематизації низки однорідних умінь і знань, які відносяться до широких сфер культури і діяльності (професійної, інформаційної, правової тощо). В

царині освіти реалізація цих ідей означає тенденцію, яка стверджує цінність і гідність людини, особистісно-орієнтовану технологію навчання і виховання, націлену на розкриття індивідуальних здібностей кожного курсанта (слухача), його самовиховання.

До поняття «компетентність» досить часто звертаються у межах сучасної психології праці, організаційної, педагогічної і професійної психології. Терміном «компетентність» визначають рівень обізнаності фахівця у своїй професійній діяльності. Компетентність - це результат професійного досвіду, такий наслідок його накопичення впродовж професійного життя і діяльності, який забезпечує глибоке, досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення цілей, здатність правильно оцінювати професійну ситуацію, що склалася, і приймати у зв'язку з цим потрібне рішення. У структурі компетентності виділяють такі основні елементи, як знання, досвід (уміння, навички, професійна інтуїція), професійна культура і особистісні якості фахівця. Компетентність правоохоронця обумовлена особливостями, багатством, різноманітністю, інтегрованістю його професійного досвіду. Таким чином, вивчення явища компетентності розглядається і в контексті акмеології, оскільки потреба людини в компетентності здатна суттєвим чином визначати її життєвий шлях і сенс її існування.

Фахова освіта у ЗВО із специфічними умовами навчання активно запозичає досвід споріднених навчальних закладів Німеччини, Франції, інших країн Європейського освітнього простору щодо організації та змісту поліцейської підготовки на засадах саме компетентнісного підходу, результатом чого є оволодіння курсантами (слухачами) інтегративних новоутворень – компетенцій, які об'єднують знання, уміння та навички загальної цивілізованої суспільної поведінки (ключові компетенції), ефективного виконання окремих функцій професійного діяльності (спеціальні, фахові компетенції), сформованих на основі певного суспільно- і

професійно-визначеного психологічного профілю – комплексу психологічних якостей, носієм яких є особистість курсанта (слухача).

В компетентнісному підході щодо освіти активно відображаються базові світові цивілізаційні процеси. Так, у Програмі розвитку сфери освіти до 2020 року, Європейська спільнота, до якої долучається сучасна Україна, визначила низку ключових компетенцій, найбільш вагомими з яких є:

- політичні і соціальні компетенції, пов'язані із здатністю брати на себе відповідальність, брати участь в спільному ухваленні рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів;
- міжкультурні компетенції, що допомагають жити у багатокультурному суспільстві, стають на заваді расизму, ксенофобії, поширенню клімату нетерпимості;
- компетенції, що визначають володіння усними і письмовими мовами спілкування, у тому числі володіння декількома мовами, важливими в професійному та громадському житті.
- компетенції, пов'язані з виникненням суспільства інформації, з володінням новими технологіями, здатністю критично сприймати поширювану по каналах засобів масової комунікації інформацію.
- компетенції, що реалізують здатність і бажання вчитися усе життя як основу безперервної підготовки в професійному сенсі, в особистому і соціальному житті.
- правові компетенції, необхідні для активної участі в громадському житті, професійного вирішення юридичних конфліктів на міжособистісному, груповому чи громадському рівні);
- підприємницькі компетенції – в активному і пасивному варіантах: прагнення здійснювати зміни самому і здатність підтримувати зовнішні інноваційні процеси і адаптуватися до них. Підприємницькі здібності включають відповідальність за результати власних дій як позитивні, так і

негативні, наявність стратегічного мислення, уміння постановки цілей і їх досягнення і спрямованість до успіху.

Становлення професійної компетентності в освітньому процесі освіти у ЗВО з самого початку виступає ціннісно-орієнтованим завданням, надалі стає еталонною моделлю оволодіння професією, а на завершальному етапі навчання – інтеграційним професійно-значущим новоутворенням особистості фахівця-поліцейського. Інакше кажучи, модель становлення професійної компетентності майбутнього правоохоронця можна уявити у вигляді різноманітних циклів руху - від поетапних завдань професійно-особистісного розвитку до результату, втіленого в оволодінні професією. Становлення професійної компетентності в ЗВО із специфічними умовами навчання досягається при систематичному цілеспрямованому залученні майбутніх фахівців до вирішення трьох типів освітніх завдань:

- предметно-змістовних (освітніх, розвиваючих і професійно-орієнтованих), які визначаються вимогами державного освітнього стандарту в галузі правоохоронної та юридичної діяльності, а також адаптуються з урахуванням потреб, цілей і освітніх запитів курсантів (слухачів);
- процесуально-технологічних (діагностичних, проектувальних, конструктивних, організаторських, реалізаційних, управлінських, корекційних тощо), які оперативно ставляться і вирішуються суб'єктами освітнього процесу ЗВО на основі об'єктивного віддзеркалення індивідуальних стилів діяльності, спілкування і стосунків для створення сприятливих умов самовизначення курсантів-майбутніх поліцейських в конкретному освітньому просторі і самореалізації, при цьому, власних індивідуальних можливостей;
- суб'єктно-реалізаційних (адаптивних, самоорганізаційних), які ситуативно вирішуються суб'єктами освітнього процесу у ЗВО на основі стратегії і тактики самоактуалізації досягнутого рівня індивідуальної професійної компетентності.

При цьому наріжними особистісними новоутвореннями, які відображають потенціал становлення професійної компетентності правоохоронця в процесі навчання у поліцейському ЗВО, виступають:

- оволодіння навчально-пізнавальною діяльністю;
- перетворення освіти на засіб особистого і професійного становлення;
- професійне самовизначення у багатоваріантному освітньому просторі ВНЗ.

Донедавна одне з чільних місць в системі кадрового забезпечення МВС України та в ЗВО із специфічними умовами навчання належало професіографічному підходу (В.Д.Шадріков, Є.О.Клімов), сенс якого полягає у визначенні професійно-психологічній придатності (потенційному визнанні особи як майбутнього професіонала) до певного фахового напрямку (спеціальності, професійної діяльності тощо) на основі відповідності особистісного набору психологічних якостей (психограми) вимогам професії до її потенційного виконавця (професіограма) [10]. Однак ми вважаємо, що психологічний профіль особистості у вигляді комплексу так званих професійно-важливих якостей не може слугувати показником придатності до набуття професіоналізму. Професіографічний підхід зумовлює лише ймовірність професійної придатності і не враховує низки суміжних критеріїв, зокрема, здатності до навченості, виразної мотивації, адаптаційних можливостей, стресостійкості тощо. Натомість орієнтованість в оцінці особистості як майбутнього професіонала-поліцейського і організація фахового навчання на засадах методологічних підходів, розглянутих нами попередньо, розкриває значно більше можливостей для адекватної діагностики і прогнозу щодо успішного оволодіння курсантом (слухачем) професійними уміннями та навичками і доведення їх до професійної майстерності. Системний підхід в урахуванні особистісного професійного потенціалу як системи взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих психологічних якостей майбутнього фахівця сприяє включенню компенсаторних механізмів у розвиток недостатньо сформованих професійних якостей. Акмеологічний підхід оптимізує професіоналізацію

особистості через акцеспрямовану мотивацію щодо орієнтованості на самореалізацію і саморозвиток. Натомість компетентнісний підхід забезпечує продуктивність оцінного критерію темпу і повноти оволодіння особою фаховими компетенціями в освітньому просторі ЗВО.

Однак не слід вважати недоцільність урахування корисності психографічного опису особистості потенційного фахівця – курсанта (слухача) поліцейського освітнього закладу. Відповідність комплексу індивідуальних професійно-орієнтованих психологічних якостей курсанта (слухача) моделі особистості професіонала (психограмі) дозволяє визначити системоутворюючі якості, відсутність яких унеможливує набуття високого професіоналізму особистістю. Наприклад, авторське дослідження інформаційної компетентності слідчих дозволило виявити окремі системні якості, зокрема, – креативність мислення, соціальна активність, адаптивність, емоційна рухливість та деякі термінальні цінності, які виявили достатньо високі статистично значущі показники (в межах $r^s = 0,60-0,80$) зв'язку із успішністю оволодіння і реалізації слідчими професійних функцій.

Таким чином, здійснювана нині модернізація фахової освіти в системі органів внутрішніх справ України на засадах сучасних адекватних методологічних підходів, критеріїв реальної оцінки схильностей і спроможностей майбутніх правоохоронців, посилення індивідуалізації в організації освітнього простору ЗВО і самого освітнього процесу, орієнтованості курсантів (слухачів) на саморозвиток та самореалізацію в професії вже на етапі фахової підготовки безумовно сприятиме формуванню дієвого професійного осередку суб'єктів розбудови правової держави в Україні, захисту прав та законних інтересів її громадян.

Список літератури

1. Тоффлер Э. Третья волна. М.: Изд-во АСТ, 2004. 261с.
2. Рыбников Н.А. К вопросу о возрастной психологии. *Журнал психологии, педологии и психотехники*. Т.1.Вып.1. М.: 1928. С.26-38.

3. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания. Ленинград: МОДЭК, 1996. 384 с.
4. Зазыкин Н.Г., Чернышев А.П. Акмеологические проблемы профессионализма. Изд-во НИИВО ГКВО, 1993. 278 с.
5. Реан А.А. Психология и психодиагностика личности. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2008. 255 с.
6. Костюк Г.С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості. *Професійна орієнтація учнів*. Київ: Школа, 1971. С.17 – 25.
7. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. М.: Мысль, 1973. 326 с.
8. Ломов Б. Ф. О системном подходе в психологии. *Вопросы психологии*. N 2. 1975. С.17-33.
9. Бертуланфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор. *Исследования по общей теории систем: Сборник переводов*. М.: Прогресс, 1969. С. 23–82.
10. Климов Е.А. Психология профессионала. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.
11. Бахтин Н.М. Из жизни идей: Статьи. Эссе. Диалоги. М.: Памятники литературы, 1995. 612 с.
12. Волошина О.В. Психолого-акмеологічне консультування як засіб підвищення психологічної культури керівника ОВС / О.В.Волошина // Юридична психологія та педагогіка. Науковий журнал НАВС. – К., 2011. – № 2. – С.111-121.